

Rozdział I.

Mistrz Wincenty wśród swoich współczesnych.

Mimo wielu lat badań osoba mistrza Wincentego i jego dzieło nadal sprawiają badaczom liczne kłopoty. Uważna lektura dzieła Kadłubka pozwoliła uczonym przyjąć tezę o odbyciu przez mistrza studiów poza granicami kraju¹. Wciąż jednak trwają jeszcze spory o umiejscowienie erudycji naszego autora na mapie kulturalnej ówczesnej Francji². Duża rozbieżność opinii dyskutantów uprawnia, jak sądzę, do podjęcia próby krytycznego przeglądu i oceny ich propozycji, tak, aby można było wyeliminować problemy pozorne i znaleźć wspólną płaszczyznę dla dalszych badań.

Dotychczas badacze, starając się połączyć formację intelektualną Kadłubka z któryms z nurtów życia duchowego zachodnich elit umysłowych, wskazują na dwa kręgi. Pierwszy, który tu nazwiemy umownie mistycznym, wiąże się z działalnością wielkiego reformatora życia duchowego epoki - świętego Bernarda z Clairvaux³. Drugi, który nazywać będziemy humanistycznym, wiązać będzie mistrza Wincentego z dorobkiem szkoły w Chartres, a szczególnie z dziełami jej znakomitego przedstawiciela - Jana z Salisbury⁴. Na marginesie niejako tych głównych podziałów pozostały próby łączenia dzieła mistrza Wincentego z takimi twórcami jak Galfred z Monmouth⁵ czy Gerwazy z Tilbury⁶. Jakby z drugiej strony wszystkich tych rozważań znajdują się propozycje wiązania wykształcenia Kadłubka z jakąś zachodnią szkołą klasztorną lub katedralną. Niedawno oceniono wykształcenie

Kadłubka jako odpowiadające średniowiecznemu trivium i uznano je za stojące znacznie poniżej erudycji dwunastowiecznej elity intelektualnej⁷. Wydaje się, że takie twierdzenie zapoznaje jednak zupełnie wnioski takiego znawcy przedmiotu jak O. Balzer. Badacz ten, opierając się na stwierdzonej w pracach własnych i poprzednich badaczy erudycji prawniczej Kadłubka, wykluczył możliwość zdobycia takiego wykształcenia w szkole klasztornej i odniesienia go do poziomu trivium⁸. W pracy tej uznaję za bardziej prawdopodobne twierdzenie O. Balzera, że mistrz Wincenty zdobył magisterium we Francji. Uważam za wiążącą interpretację romanistyczną O. Balzera, potwierdzoną ostatnio przez A. Vetulaniego⁹. Do ustalenia pozostaje jeszcze krąg mistrzów i nauczycieli Kadłubka.

Rozpatrzmy najpierw propozycję powiązania formacji intelektualnej mistrza Wincentego z kręgiem cysterskim i dziełami św. Bernarda z Clairvaux. Sam charakter mistyki spekulatywnej pozwala nam dołączyć tutaj Hugona od św. Wiktora. Jednakże jedna tylko wątpliwość wiąże Kadłubka z Hugonem od św. Wiktora. Jest nią termin *oculus rationis*¹⁰ (poznanie samego siebie) występujący w pismach Hugona wraz z dwoma innymi terminami *oculus carnis* (poznanie świata zewnętrznego) i *oculus contemplacionis* (którym ogarnia i za pomocą którego zespała się z Bogiem). Otóż, wydaje się, że nie jest konieczne przyjęcie tu tezy o jakichś większych kontaktach Kadłubka ze szkołą Wiktorynów. Zwrot ten mógł przejąć mistrz Wincenty od Alana z Lille, który posługuje się nim w swoim *Tractatus de virtutibus et vitiis et de donis spiritus sancti*¹¹. Hipoteza ta wydaje się tym bardziej prawdopodobna, że autor ten również z innych względów zdaje się być bliski Kadłubkowi. Wpływ

Bernarda z Clairvaux w pierwszej połowie XII wieku na życie intelektualne i duchowe ówczesnej Europy trudno doprawdy przecenić. Jest również rzeczą jasną, że skoro tylko stwierdzono ślady dużej erudycji w Kronice mistrza Wincentego, spróbowano połączyć je z tym nurtem życia duchowego, który tworzyli w XII wieku cystersi. Jednak specyficzny charakter Kroniki utrudniał to zadanie. Mistrz Wincenty, który wydaje się być propagatorem *humilitas*¹² nawet u władców i zdecydowanym zwolennikiem supremacji *ius divinum* nad prawem cywilnym¹³, tylko kilka razy odwołuje się do Ojców Kościoła¹⁴, nie mówiąc już o późniejszych średniowiecznych. Imponuje natomiast znajomością literatury klasycznej¹⁵, w tym Justyna¹⁶, i prawa rzymskiego¹⁷. Z dwóch poważniejszych prób zestawienia dzieła Kadłubka z dorobkiem wielkiego opata uczynionych przez O. Balzera i D. Borawską ważność badawczą zachowuje tylko ta ostatnia. Argumenty O. Balzera nie w pełni przekonują ze względu na mały materiał porównawczy (dwa listy św. Bernarda)¹⁸ i zupełny brak analizy zachowanych przecież zbiorów listów innych autorów - bliższych chronologicznie Kadłubkowi (np. Piotr z Blois). Autorka drugiego opracowania zestawiała ustępy z Żywota św. Bernarda pióra Gaufrida z Clairvaux przejęte później przez Alana z innego autora biografii sławnego opata. Otóż pierwsze wrażenie, jakie się od razu narzuca przy lekturze tego artykułu, to pewna nierównomierność w rozłożeniu akcentów krytycznych. Autorka, niewątpliwie słusznie, podważa przekonanie o związkach mistrza Wincentego z Janem z Salisbury, uznając je za nieudowodnione i tu analityczny umysł badaczki przekonuje czytelnika. Jednocześnie zestawiając tekst Kadłubka z żywotami Bernarda z Clairvaux

dowodzi w gruncie rzeczy tego samego. Z podanych przez autorkę fragmentów tylko pierwszy: *oliva fructifera, vitis abundans, palma florida*¹⁹ – przypomina tekst Kadłubka *oliva quaedam generosior inter ligna fructifera (...) olei non tam stilens quam inundans*. Do tego autorka dodaje bezpośredni cytat z kazania św. Bernarda: *O oliva fructifera: oleum laetitiae ungens et lucens*²⁰. Wartość jednak tej zbieżności przekreśla fakt, iż sam termin *oliva fructifera* pochodzi z Wulgaty i znajduje się między innymi w znanym dziele wspomnianego już Alana z Lille, Distinctiones dictionum theologiarum sive Summa Quot modis²¹. Dzieło to według M.-Th. d'Alverny powstało z notatek do wykładów mistrza Alana, mógł więc Wincenty zapoznać się z nimi w latach nauki²². Zwrot ten tak objaśnia Alan pod hasłem *oliva*: "*Dicitur iustus, unde David: Quasi oliva fructifera*"²³. Jeśli przyjmiemy, że Wincenty zetknął się z dorobkiem Alana, o czym dalej, to nie trzeba nam dla tej paraleli znajomości pism św. Bernarda. Mogła go do niej doprowadzić po prostu lektura Biblii. Zbieżność wydarzenia z życia św. Bernarda i Kazimierza Sprawiedliwego nie dowodzi niczego. Wysłunięcie stąd wniosku o przeniesieniu opisu wydarzenia z jednego dzieła do drugiego w świetle przytoczonych cytatów nie wydaje się uzasadnione²⁴.

Inna paralela, na którą wskazuje D. Borawska, łączy sentencję Wincentego *omnium est nutrix virtutum humilitas* ze zdaniem *humilitas est genetrix virtutum*, znajdującym się w przypisywanym św. Bernardowi Tractatus de statu virtutum²⁵. Tymczasem można by tu wskazać może bliższe Wincentemu następane zdanie z tego tekstu: *Humilitas vero abundans et superabundans, et nutriunt virtutes, et custodiunt et ampliant*²⁶. Jednak podział

humilitas, jaki znajdujemy w Tractatus nie ma analogii w dziele Kadłubka. Twierdzenia podobne do uwag św. Bernarda w Tractatus znajdujemy w dziele Halitgara, biskupa Cambridge, z pierwszej połowy IX wieku zatytułowanym De poenitentia: Humilitas virtutum omnium mater²⁷. Inny autor bliski Kadłubkowi, kantor katedry paryskiej, Piotr, w dziele zatytułowanym Summa Abel pod hasłem *caput* wyjaśnia: *Moraliter: humilitas, quae caput est virtutum, qua totum fovetur nostrorum actuum corpus*²⁸. W innym dziele zatytułowanym Verbum Abbreuiatum, ten sam autor wyjaśnia: *Etsi enim caeterae virtutes sint viae vitae, tamen nomen generale omnium humilitati attribuitur et appropriatur, quae est caementum omnium aliarum virtutum, sicut superbiae generale nomen vitiorum attribuitur (...)*²⁹. Jak widać w świetle zebranych dotychczas dowodów nie da się wskazać przekonująco śladów znajomości dzieł św. Bernarda w Kronice mistrza Wincentego, wykluczyć ich jednak nie można. Lektura dzieł św. Bernarda rzeczywiście nasuwa pewne skojarzenia z Kroniką biskupa krakowskiego. Tematyka jednak i czasy, które dzielą obu naszych autorów sprawiają, że szukanie wspólnego wątku jest wyjątkowo trudne.

¹ .O. Balzer, op. cit., t. 1, s. 5-161.

² .por. wstęp B. Kürbis do Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika Polska, s. LXXXIX-CXVI; tam dalsza literatura problemu.

³ .O. Balzer, op. cit., t. 2, s. 162-175; D. Borawska, Mistrz Wincenty w nowym wydaniu i opracowaniu. W stronę cystersów i św. Bernarda z Clairvaux, w: Przegląd Historyczny, t. 2, (1977), z. 2, s. 341-366; St. Kiełtyka, Błogosławiony Wincenty Kadłubek (ok. 1150-1223), Nasza Przeszłość, t. 16 (1962), s. 152-212; Cz. Deptuła, Nad zagadką mistrza Wincentego, Znak, t. 28 (1976), nr 3.

⁴.por. B. Kürbis, *Motywy makrobiańskie...*; M. Markowski, *Die Schilderung...*; J.B.Korolec, *Ideał władcy...* .

⁵

J. Hammer, *Remarks on the sources and textual history of Geoffrey of Monmouth's Historia regum Britannicae*, w: *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Science in America*, vol. 11, October 1943 - July 1944, s. 501-564.

⁶

.St. Kętrzyński, *Ze studyów nad Gerwazym z Tilbury*, RAU fh, t. 46 (1903).

⁷

J. Sulowski, *Elementy filozofii XII wieku w Kronice mistrza Wincentego*, w: *Studia Źródłoznawcze*, t. 20 (1976), s. 19-21

⁸

.O.Balzer, *op. cit.*, t. 1, s. 71-72 i 161-556.

⁹

.A.Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, *Studia Źródłoznawcze*, t. 20 (1976), s. 35-45.

¹⁰

.O.Balzer, *op. cit.*, t. 1, s. 374-375 i 398-399.

¹¹

.Wydany przez O. Lottina w: *Psychologie et Morale aux XIIe et XIIIe*, t. 6 (1960), s. 27-92; tu s. 86, w. 31-32.

¹²

.O. Balzer, *op. cit.*, t. 1 , s. 396-398.

¹³

.por. *Magistri Vincentii Chronicon*, s. 277, kol. 1, w. 10-19

¹⁴

.H. Zeissberg, *op. cit.*, s. 95; O. Balzer, *op. cit.*, t. 1, s., 339-340.

¹⁵

.H. Zeissberg, *op. cit.*, s. 111-121; F. Rühl, *Die Verbreitung des Justinus im Mittelalter. Eine Literaturhistorische Untersuchung*, Leipzig 1871, s. 14-18; O.Balzer, *op. cit.*, t. 1, s. 314-320, 326; I. Lewandowski, *Mistrz Wincenty a Justyn - epitomator Pomejusza Troga*, w: *Studia Źródłoznawcze*, t. 20 (1976), s. 28-34.

¹⁶

.H.Zeissberg, *op. cit.*, s. 111-134; O.Balzer, *op. cit.*, t. 1, s.

17
.O. Balzer, op. cit., t. 1, s. 434-552; E. Seckel, Vincentius Kadlubek, w: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Roman. Abt, 76 (1959), ibidem, L. Pauli, Randbemerkungen zur Abhandlung Emil Seckels über Vincentius Kadlubek, s. 396-431; J. Baszkiewicz, Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia, w: IX powszechny Zjazd Historyków Polskich. Historia kultury średniowiecznej Polski, Warszawa 1963, s. 81 i nn.; A. Vetulani, op. cit., passim.

18
.Z dwóch paralel przytoczonych przez O. Balzera (t. II, s. 173-174) pierwsza nie wykazuje żadnego podobieństwa z tekstem Kadłubka - poza pewnym ogólnym podobieństwem obrazu; w drugim przypadku tekst Kadłubka stanowi *versio difficilior*, co każe nam wątpić w przejęcie tego zwrotu przez mistrza Wincentego z tekstu św. Bernarda.

19
.D. Borawska, op. cit., s. 360.

20
.ibidem, s. 360.

21
.por. J.P. Migne, Patrologiae cursus completus. Series Latina, t. 210, kol. 881.

22
.por. Alain de Lille, Textes..., op. cit., s. 71.

23
.J.P. Migne, P.L., t. 210, kol. 881.

24
.D. Borawska, op. cit., s. 361.

25
.ibidem, s. 362.

26
.P.L., t. 184, kol. 794.

27
.P.L., t. 105, kol. 660.

28
.por. J.B. Pitra, Spicilegium Solsemense, t. 3, Paris 1882, s. 25.

29
.P.L., t. 205, kol. 59.

